

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ДІТЕЙ

“ВЕЛИКИЙ ГОЛОД—ВІЧНИЙ ГРІХ”

Тернопіль 2020

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ВІДДІЛ

«ВЕЛИКИЙ ГОЛОД - ВІЧНИЙ ГРІХ» :

СТОРІНКАМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

ЛІТЕРАТУРНИЙ ДАЙДЖЕСТ

Тернопіль 2020

УДК 94(477)''1932/1933''

В 27

Великий голод – вічний гріх: сторінками худож. творів : літ. дайджест / Терноп. обл. б-ка для дітей ; уклад. М. Д. Колопенюк. – Тернопіль, 2020. – 48 с.

Світова історія знає чимало масових злочинів. Але ніякий із них своїм масштабом та садизмом не може зрівнятися з тим, що було скоєно у 1932–1933 роках кремлівсько-комуністичним режимом супроти української нації – запланованим голодомором. Справжньою причиною його було не стихійне лихо. Головним у цій трагедії, як вважають дослідники, стало рішення влади придушити національну свідомість українців, їхні претензії на державність, опір розкуркуленню та масовій колективізації.

На багато років комуністичною владою було накладено табу на саме слово голод. Зрідка цю тему зачіпали письменники у художніх творах. І лише у роки незалежності України почали активно досліджувати причини та наслідки цієї зловісної трагедії.

Літературний дайджест знайомить із художніми творами українських авторів, що були надруковані в Україні після 1991 року. В ньому знайдете вірші про Голодомор сучасних авторів, інформацію про сценарії за 2015–2020 роки, які є у фонді бібліотеки, іменний покажчик.

Наше видання рекомендуємо усім небайдужим до історії нашої країни, вчителям, вихователям, бібліотекарям.

Пам'ятаймо минуле, щоб майбутнє було світлим!

Матеріал підготувала :

Колопенюк М. Д.

Відповідальна за випуск :

Новіцька Н. С.

Комп'ютерний дизайн :

Чайковський В. І.

(Художник Шупляк Олег)

Чому сумує, плаче дзвін
І біль сердець в одне єднає?
Що розповісти хоче він,
Про що сьогодні нагадає?
Тривожні спогади ураз
Свічки очима розіп'яли,
Немов з минулого до нас
Вони із докором казали:
– Хто відповідь за ту біду,
Що голодом людей косила,
Що в Україні не одну
Убила гордість, пісню, силу?

Не встануть свідки із могил.
Вони й тоді не говорили,
Бо голод їх позбавив сил...
А за селом росли могили...

Встає історія з п'ятьми,
Словами фактів промовляє
І хоче, щоб судили ми,
Бо заповіт від мертвих має.

Вона бідою, горем вчить,
Щоб не забулось незабутнє,
**Бо там, де пам'ять не мовчить,
Там щастям повниться майбутнє.**

(Погребняк Наталя)

Історія втілення теми Голодомору 1932–1933 років в українській літературі стала часткою загальної української історії, в якій питання історичної правди у радянські часи перебували під пильним оком держави, набували суб'єктивного забарвлення, а тому замість відображення реальних подій створювався міф про радянську дійсність, культуру, яку нині влучно визначено як культуру соцреалізму.

Перед випуском у світ твори радянської доби про село, яке перед війною зазнало мільйонних людських втрат і увійшло у війну спустошене, особливо пильно перевірялися цензурою. Однак творча думка митців поверталася в те минуле долями своїх персонажів. І якщо не можна було писати об'єктивно, то закладалася інформація про певні труднощі, які нині розшифровуються як своєрідно закодоване свідчення правди.

У радянській літературі, намагаючись показати труднощі українських хліборобів у 30-ті роки ХХ ст., письменники звертали увагу на те, що люди не доїдають, голодують, вмирають.

На теренах України література з максимальним відображенням трагедії Голодомору 1932–1933 років починає з'являтися вже в роки перебудови. Оповідання, повісті, що базувалися на автобіографічних спогадах-враженнях, друкуються насамперед у періодичних виданнях, шокуючи читачів щирою правдою.

Вшановуючи пам'ять померлих та усіх, хто зазнав Голодомору, українська література художнім словом підтверджує свідчення очевидців, що зафіксовані в документах, показує, якими були ці жахливі роки. Це як контрольне нагадування про осмислення майбутнього України.

ГОЛОДОМОР 1932–1933

(За Надією Степулою)

Українські поети і прозаїки стали першими літописцями Голодомору, намагаючись осмислити катастрофу у слові – ще від часів, коли над правдою про Голодомор тяжів «культ мовчання». З плином часу з'являлися нові твори, нове осмислення фактів і наслідків штучного голоду; ці твори зроджувалися і в Україні, і поза нею. Художня правда про Голодомор почасти замінила історію, котра писалася і переписувалася... Але й література про Голодомор не стала надбанням широкого загалу – ні та, що створена в 20-ті роки, ні та, що з'являлася пізніше – аж до кінця минулого століття. Чому так сталося? Що найпримітніше з поетичного і прозового відтворення Голодомору хвилює нинішніх читачів? Чи представники нових поколінь письменників звертаються до складної, страшно й неосяжної теми Голодомору?

Твори, написані «за гарячими слідами» Голодомору, часто лишалися в записниках, згодом – у закритих архівах. Тільки недавно настав час публікацій таких творів без скорочень. Як колись «урізана» поезія Павла Тичини «Загупало в двері...», вже відтворена, в якій йдеться про збожеволілу від голоду жінку: «...це ж гості до мене. Та чим же я буду вітати – іще ж не зварився синочок»...

Дослідниця проблематики Голодомору в українській прозі ХХ століття Наталя Тимошук пише: «Жоден із тогочасних авторів не міг порушити проблеми

відповідальності влади за перший штучний голод в історії у силу обставин часу та режимного тиску». Ніхто не міг порушити цієї проблеми і згодом – впродовж цілих десятиліть.

Одні письменники вдавалися до «езопівської мови», інші знаходили в собі сили і мужність писати гранично відверто.

На еміграції про трагедію голоду в Україні писав Євген Маланюк – про «трупи в житах» у поезії «Року Божого 1933». Пізніше – про землю, що «запалась, як труна» та пустку замість країни, над якою «владичить Антихрист...».

Поетичною історією того, як замовчувалася і фальсифікувалася тема голоду в часи «побудови світлого комуністичного майбутнього людства», можна вважати поему Миколи Руденка «Хрест». Написаний у божевільні, де тримали письменника владці 70-х, цей твір змальовує одного з мільйонів «хомів невірних» – твердолобого більшовика Мирона, який не вірить у страхіття голоду, а вважає, що про голод начебто «брешуть» «ворожі голоси», плямуючи райську радянську дійсність. Герой поеми переконується у гіркій правді на власні очі – він бачить мертве село, де знімають фільм про щасливе колгоспне буття... Хвиля прозріння оповиває цю людину, а поет нанизує перлини слів у рядки, і кожна перлина – чорна: про голодне село, божевільне канібальство, потребу каяття та очищення, смерть. Більшовик Мирон гине в катівнях НКВС. Саме там часто опинялися ті, хто заперечував факт Голодомору в свій час.

Літературознавці вважають, що першим із прозаїків звернувся до теми Голодомору Улас Самчук в романі «Марія», хоч відомо, що хронологічно першим твором про голод була новела А. Любченка «Кострига». Тяжку «цілину» цієї тематики освоювали й інші – Тодось Осьмачка, чії повісті, написані в 50-ті роки минулого століття, перевидаються вже в XXI-му; твори І. Качуровського і О. Веретенченка, О. Гай-Головка, В. Чапленка, М. Стельмаха,

В. Земляка, В. Сосюри. Пройшло багато літ, перш ніж один із авторів твору на тему Голодомору отримав найвищу літературну нагороду – імені Тараса Шевченка – В. Захарченко за книгу «Прибутні люди». Не отримав такої нагороди, хоч номінувався двічі, Василь Барка, український письменник-емігрант зі США. Його роман «Жовтий князь» фахівці вважають чи не найкращим і найбагатограннішим із відомих творів про трагедію Голодомору. В. Барка не тільки наповнив роман промовистими фактами, він зобразив і той невидимий, але присутній повсюдно страх, який опанував морених голодом людей, змінював їхні душі, кидав у пекельний вогонь прірви душевної, як у прірву справдешню кидали нелюди конаючих і сконалих від голодних мук.

Від перших з'яв художнього осмислення Голодомору до недавніх минули гони літ. Деякі книги з'явилися тільки у «перебудовну відлигу», хоч були написані ще в 60-ті – як книга А. Дімарова «Тридцяті», що чекала виходу в світ 22 роки. Весь масив творів про Голодомор в українській літературі досі не освоєний. Після того, як Україна стала самостійною державою, з'ясувалося, що творів таких існує дуже багато, а сам шерек авторів – нескінченний: В. Підмогильний, О. Кобець, А. Гудима, О. Мак, К. Ластівка, А. Мельничук, А. Любченко, М. Понеділок, О. Гончар, Є. Гуцало, І. Стаднюк, А. Дімаров... Прізвища письменників, котрі писали про голод, і назви їх творів можна б озвучувати

годинами... Проте видані й перевидані їхні книги надто мізерними накладами, щоб говорити про загальну їх доступність широкому читачеві.

Давно вже можна було створити цілу «бібліотеку Голодомору» з написаних про трагедію книг. Можливо, колись така книгозбірня з'явиться.

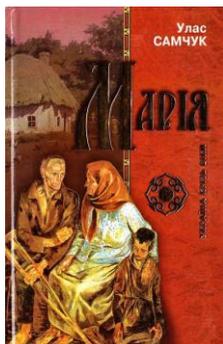
Цікавими літературними відкриттями і несподіваним багатством творів на теми голоду, або дотичних до цієї великої теми, так чи інакше, позначені 90-ті роки минулого століття та початок нинішнього. У 1990 році з'явилася повість «Голодомор» Є. Гуцала, у 1991 – нова повість А. Дімарова «Самосуд». 1993-й приніс «повість-свідчення» – «Лозинову труну» П. Нанііва та ще ряд творів інших авторів. У 1994-ім виходить роман-трагедія у новелах М. Потупейка – «У лабетах смерті».

Велика кількість документально-художніх коротких оповідань про голодні часи розсипана в книгах багатьох авторів, які не визначали собі тему Голодомору головною, але оминути її не змогли.

Примітною рисою нового часу є з'ява численних документальних публікацій про Голодомор, які ще не встигли стати канвою нових художніх творів. Осмислення найбільшої української трагедії минулого століття триває. Сучасні письменники намагаються не тільки відобразити даленіючий у часі, але незмінно жахітний фактаж тих літ, а й відшукати ключі до нових питань. Ці питання – нові теми вже теперішніх творів про Голодомор. – Про страх і совість, любов і ненависть, відчай і сподівання, пам'ять і безпам'ятство – про все, що вміщує людська душа.

Зразок такого новітнього осмислення – новела «Хліб» відомого сучасного прозаїка Сергія Грабара. Трагедію Голодомору в цьому творі осмислено через почуття дітей, котрим дивною здається поведінка шкільної посудомийки – вона нишком збирає і ховає викинуті шкоринки хліба. Розгортаючи ретроспективу долі цієї жінки, письменник розповідає про трагедію трьох молодих дівчаток, які в часи

Голодомору подалися до Міста в пошуках хліба. «Дивна» жінка була однією із двох, які лишилися живими. Вона пережила не тільки голод, а й наругу, нелюдську наругу через шматочок хліба, так і не спожитий...

Першим цю тяжку тему відкрив **Улас Самчук** романом (дехто із дослідників називає повістю) «**Марія**» якраз у рік голодомору. З цього часу й відкрилася нова сторінка в нашій літературі – трагічна за змістом відображення, з перспективою філософського, біблійно-притчевого, морально-етичного, політичного «прочитання» трагедії мільйонів, сторінка життя й насильницької смерті людини, поставленої тоталітаризмом у закритий простір існування з неминучим, як правило, трагічним виходом.

Улас Самчук поступово, відповідно до розвитку сюжету, підводить читача до висновку, що насильницька смерть героїні твору Марії – це не фатум, не приречення долі, це незрозуміла закономірність, а спланований геноцид. Якщо смерть її дітей спричинена хворобами, пошестю тифу й шарлатини, то загибель її, матері, носія життя й радості, – від замаскованих брехливою пропагандою рук ворога. Автор підготовляє читача до сприйняття саме цієї, умовно кажучи, прихованої ідеї, втілюючи її в образній системі роману. Ось як, наприклад, змальований мор людей від пошесті: «Посипалися люди, мов мухи восени. Кожний день десятками відвозили на місце вічного спочинку. На село наліг смуток, відчай, плач. Темними морозними ночами виють голодні собаки. Вони чують, як шестує з подвір'я на подвір'я жорстока смерть і косить, не минаючи ні старого, ні малого».

І вже лаконічні сцени, але виписані з глибоким проникненням автора в сутність явища, увиразнюють авторську тему геноциду: адже працьовиті люди, прекрасна урожайна земля – і масова смерть від голоду. Автор створює

образ землі – буяння зелені, урожайного поля – все це основа основ існування в звичайному, такому природному добрі. «Живуть спокійним селянським життям. Сіють, збирають збіжжя, святять паску і кожний день зустрічають і проводять сонце».

Смерть супроводжує Марію з самого початку її життя – виростала вона сиротою. Нещастя її не покидають: смерть дітей, хвороба Гната, її чоловіка, відтак нещастя в лісі – дерево розтрощило скалічену ще в дитинстві ногу... Нагромадження лих і бід роблять роман похмурим, проте, як не парадоксально, не песимістичним. Бо могутня вітальна сила зосереджена в дивовижному тілі матері, яка в романі виростає до символу України, розтерзаної, фізично упокореної голодом, але не здавленої духом.

Такі твори треба читати. Їх неможливо переповісти. Енергетика болю, що міститься в них, є тими цілющими ліками, які виліковують душі від байдужості, безпам'ятства і забуття.

Ключовим твором на тему Голодомору–33 є роман **Василя Барки «Жовтий князь»**, виданий в Мюнхені 1962 року і перекладений на кілька європейських мов. Паризька газета «Фігаро Літерер» писала, що «Жовтий князь» є «найкращим твором про трагічний період в новій історії України й людства». Дослідники знаходять певні аналогії і типологічні сходження, як і, природно, характерні відмінності, з романами Ф. Кафки та Дж. Оруелла. Це книга пам'яті, яка зафіксувала жахливі історії людей, їх загибель, фізичне й, нерідко, моральне нищення людини, що сприймається як апокаліптична оповідь про несусвітне пекло на землі. Конкретика роману вражаюча, епізод за епізодом розкривають боротьбу Катранника, як і багатьох інших односельчан, за виживання. Трагічна ця боротьба, бо, як пише автор, «їхній хліб і всяку поживу забрано, а самих

покинуто на неминучу гибіль, бо держава, використавши силу проти них, як смертельний противник, відняла, крім харчів, також можливість заробляти на прожиття. Стан – гірший, ніж під час чуми». Філософічність і психологізм, драматизм ситуацій і екзистенційна безвихідь героїв роману, панорамність часо-простору і водночас конкретика соціального «зрізу» суспільства (тут переважно селянського), контрастність, конфліктність між владою і народом – все це в художній концепції роману є органічним, сутнісним і вказує на глибоке проникнення письменника в саме ядро тоталітарної системи. В ній немає місця для нормального існування людини. Це вирок системі, яка знищує націю.

В Україні роман став відомий в кінці 80-х років, майже тридцять років після публікації – ще один факт штучного, насильного розриву єдиного процесу творення української літератури, незалежно від місця поселення письменників. Власне, тільки по той бік залізної зависи була можлива вільна творчість і, отже, розповідь про Голодомор.

Цей список можна довго продовжувати. Твори різних стилів, різного творчого завдання, проте всі вони об'єднані правдою, сказати б, про межу, на якій зупинилося життя людське, де грань між життям і смертю проймає все суще. Але навіть на цій межі людяність, добро серед люду домінують, хоча «прокляті роки» (Ю.Клен) кладуть на душі карб, якого вже не здатні стерти роки в усіх, хто вижив. Можемо запитати – чи здатні стерти страшні карби з пам'яті нації, яка, переживши всенаціональний апокаліпсис, здобула власною кров'ю освячену незалежність? Не здатні! І в цьому теж її безсмертність.

«Тема для медитації» Леоніда Кононовича – ще одна спроба осмислити й передати наступним поколінням страшну правду про Голодомор.

«Степан у Мурманському офіцером служив та й прочув, що на Україні голод. Приїжджає в село, а батька вже на цвинтар звели. Він туди, коли ж гукає щось із кагата... Насилу живого витяг!», – діалоги між персонажами роману

Леоніда Кононовича нерідко нагадують справжні історії, які розповідають свідки Голодомору та інших подій, із життя українців ХХ століття.

Роман-епос, роман-спокута – так книгу українського майстра кримінального жанру охрестили у пресі. До речі, але, на жаль, потрібні десятиліття, потрібні чесні і правдиві книги, щоб повернути цю пам'ять, і навіть сьогодні потрібні чималі зусилля для того, щоб відкрити правду світові. За словами самого автора, його книга – про радянську епоху і про те, що відбувається з Україною зараз.

«Тему для медитації» нагородили багатьма відзнаками, висували на Шевченківську премію. За відгуками багатьох читачів, це один із найкращих творів української літератури початку ХХІ століття.

Оксана Забужко включила роман до переліку книг, без яких «наша література доби незалежності немислима».

Художньо осмислювати трагічний час в історії нашого народу, пов'язаний з культом особи Сталіна, **Анатолій Дімаров** почав одразу ж після його розвінчання в 50-ті роки, однак до читача таким творам судилося прийти тільки через три десятиліття. Непроста також доля його роману «Біль і гнів», удостоєного 1982 року Державної премії ім. Т. Г. Шевченка: у 70-х роках офіційна цензура вилучила з нього двісті «ідеологічно шкідливих» сторінок, які вийшли окремою повістю «Тридцяті...» лише 1990 року і входить до книги «В тіні Сталіна».

Ти кажеш, не було голодомору?

І не було голодного села?

А бачив ти в селі пусту комору,

З якої зерно вимели до тла?

Як навіть вариво виймали з печі,

І забирали прямо із горшків,

Окрайці виривали з рук малечі

І з торбинок нужденних стариків?

Ти кажеш, не було голодомору?

Чому ж тоді, як був і урожай,
Усе суціль викачували з двору, –
Греби, нічого людям не лишай!

Хто ж села, вимерлі на Україні,
Російським людом поспіль заселяв?
Хто? На чиєму це лежить сумлінні?
Імперський молох світ нам затуляв!

Я бачив сам у ту зловісну пору
І пухлих, і померлих на шляхах.
І досі ще стоять мені в очах...
А кажеш – не було голодомору!

(Білоус Дмитро)

Основу сюжету повісті «Тридцяті...» становить розповідь про те, як влада забирає у селян найголовніше – хліб, що є символом життя і добробуту, і прирікає їх на голодну смерть.

Для адекватного висвітлення народної трагедії прозаїк обрав важливу для виживання пору року – зиму й описав у творі такий пейзажний малюнок: «В кучугурах снігів, у високих заметах, причаїлися села. Потонулі в снігу, хати здавалися ще нижчими, аніж були насправді. Так, наче поприсідали, заховалися, заклакли, насуваючи білі шапки на лоби та на очі, – в боязкій надії, що новий рік не помітить їх та пройде собі мимо».

Письменник гордий тим, що наш народ у всі трагічні часи не втрачав стійкості і здатності боротися за себе. І герой його твору сільський дід Хлипавка керується в житті не сліпою вірою в політичну ідею, а здоровим глуздом,

народною мораллю, прагненням пізнати істину й допомогти Україні: «Гине світ, гине! Плодиться в ньому звірота, що не має ні жалю, ні совісті... І кому це треба: морити люд голодом? Кому?»

Спочатку дід Хлипавка у своїй наївності глибоко переконаний, що Сталін – «вождь, навчитель і батько» – «нічого не відає». Що досить добратись до нього, розкрити йому очі, як він одразу ж заступиться за свій народ. Накаже «нагодувати і зігріти». Гуманні дідові наміри втілюються в конкретний вчинок: він їде до Москви за порядком для всього народу. Та енкавееєсівські вартіві – запеклі охоронці сталінського режиму – його туди не пускають, а забирають до тюрми.

У заключному епізоді, благаючи кари для Сталіна, дід Хлипавка, а з ним заодно й автор, звертаються до Всевишнього судді: «Не заплющуй, Господи, очі: ти ж Бог, а не людина! Ти ж сам нас учиш у Святому письмі: хто проходить мимо злочину, той сам стає злочинцем. Хто подасть руку бандитові, той сам стає бандитом. А хто ж нас розсудить, якщо ти відвернешся од нас?»

З гордістю і ніжним щемом А. Дімаров показує в цьому образі непосидючу вдачу українця. Потрапивши в своїй уяві до раю, дід Хлипавка знудьгувався без роботи, тож іде до Бога і просить плуга, борону, коня або пару волів, косу, граблі, ціпа і клопоть землі. І на тому світі він продовжує сіяти і жати.

А що ж Сталін?.. Навіть Бог жахається: «...простіть мене, люди, бо не я вам суддя: нема в світі кари, що зрівнялася б із страшними злочинами цього чоловіка».

Ми не повинні забувати жодної зі сторінок історії багатостраждального українського народу, навіть найстрашніших. Жахливе відчуття охоплює кожного, хто дізнається подробиці трагедії, яка сталася на квітучій благословенній землі без малого дев'яносто років тому.

Досі важко повірити, що в Україні раптово зник хліб і люди залишилися без жодної зернини в урожайний 1932 рік.

Українці вмирили цілими родинами й селами. Смерть могла наздогнати людину де завгодно: у хаті, на полі, у дорозі.

Найчорнішим часом в історії України є 1933 рік. Ніде у світі не було голоду, подібного тому, що несподівано охопив одну із найблагодатніших та найродючіших країн на землі. Саме про ці жахливі події розповідає **Євген Гуцало** в повісті **«Голодомор»**, яка входить до книги **«Сльози Божої матері»**.

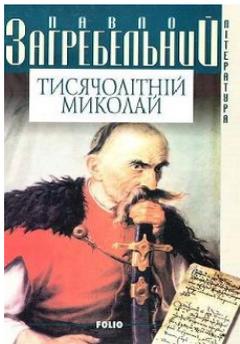
Павло Музика зайшов до сусіди, постукав у шибку, але йому ніхто не відповів. Павло стурбувався: може попухли всі? Але двері згодом відчинив Гаркуша з геть змарнілим, схудлим обличчям. Павло показав сусіди на левади, куди пішов син Гаркуші Юхимко. На жаль, дорослі запізнилися: хлопчик помер. Важко читати ці рядки: «Батько хилиться перед Юхимком на коліна, бере на руки, а хлоп'яче тіло в його руках ламається, й голівка з білим чубчиком западає на спину». Ледь не божеволіючи, Гаркуша докоряє Павлові, що той не позичив йому хліба, бо ж «не для себе, а для дітей». Що можна відповісти, коли в самого хліба немає? Становище в усіх однакове: неміч, жах, голод. Павло Музика щиро жаліє померлого хлопчика. Сльози навертаються на очі читачеві, біль стискає серце. Гаркуша настільки ослаб, що не зміг віднести померлого Юхимка до хати: тільки стояв на колінах і вив по-вовчому.

Далі письменник зображує ватагу дітей, які полюбили завітати до оселі баби Химки, найдобрішої жінки в селі. Кожному баба давала гостинця: кому грушку сушену, кому варену картоплину. Але більш нікого не почастиє баба Химка. Вона вмерла, бо оддавала малим найостанніше. Ця мудра жінка добре розуміла, що дітям треба вижити, хоча б для того, щоб розповісти нащадкам про жахливі події Голодомору.

Ще один страшний епізод. Учитель знаходить у лісі немовля й намагається розшукати його матір. Може, вона просто відійшла ненадовго й ось-ось повернеться? Зустрінута жінка відхрещується від дитини. Може бути, що справжня мати вже далеко й щиро оплакує долю своєї дитини, яку покинула, щоб не чути несамовитого голодного плачу?

Людське життя насправді перетворилося на пекло. У пам'яті українських селян назавжди викарбувалися страшні картини Голодомору 1933 року. Досі в селянські сні приходять похмурі тіні померлих, досі болить душа, що звідала нелюдське горе. А в той час, коли вимирало українське село, більшовики заявляли про розквіт соціалістичного будівництва. Саме тоді Сталін проголосив знамените своїм лицемірством гасло: «Жити стало краще, жити стало веселіше!» Під цей бравурний акомпанемент померлих від голодомору закопували у великих могилах, а траплялося й так, що закопувати було вже нікому.

Ми зобов'язані знати історію своєї землі, всю правду й нічого, крім правди. Саме таку правду розповідає повість Є. Гуцала «Голодомор».

«Тисячолітній Миколай» Павла Загребельного – роман із незвичайним сюжетом. Це розповідь-спогад людини, яка прожила понад десять століть – від часів князя Володимира до наших днів – не одне життя, щоразу ніби вмираючи та знову народжуючись, і завжди з ім'ям Миколай. Був він дружинником князя Володимира, їздив з його посланцями до Візантії, і разом із нареченою князя, ромейською царівною Анною, привіз на Русь нову віру. З козацьким посольством Богдана Хмельницького інок Миколай Несміяновський, що знався у всіляких науках, приїздив до Москви, де у Чудовому монастирі був справником старих та новопечатних книг. У двадцятому столітті Миколай Сміян ще хлопцем пережив Голодомор 33-го, молодим лейтенантом

пройшов кривавими дорогами Великої Вітчизняної, а у мирний час став вченим-агрономом. Голод 1933-го... Скільки лиха він приніс. Цей штучний голод, організований більшовицьким апаратом для знищення української нації, ще довго відлунюватиме в згадках. Для виконання планів заготівель нехтували людьми, їхніми життями... Їли все, що можна (а чи й багато його було) – лободу, стрючки з акації, коріння з глоду. Миші і ті пропали. Зерно забрали все – держава краще збереже для посіву. Та воно гнило, гнило... А люди вмирали...

***

«Були темні шепоти, кволе шарудіння, ледь чутно відчинялися двері – хатні й надвірні, – і тоді з сіней било таким холодом, що залітав аж за комин на піч, де я грів свій геть охлялий від дикого голодування хлоп'ячий живіт. Їсти хотілося вдень і вночі, вдома і в школі, на холоді і на гарячій печі, голод був такий страшний і невідступний, що я вже й не пам'ятав, чи було коли таке, щоб не хотілося їсти, а спитати дорослих про це соромився. Ніхто не просив їсти, навіть діти-дошкільнята, бо просити було ні в кого й нічого. Хіба що чужі, які повільними вервечками чорно вигойдувалися з степів і стогнали по-підвіконню: «Хлібця! Їстоньки!» Вони йшли вдень і вночі. Денні, мовби отримуючи силу від небесного світла, хилиталися далі у безвісті, а нічні вмирали коло церкви, біля паламаря, перед зборнею, в глинищах, і сніг до ранку загортав їх невисокими заметами, так що витикалася з них то зсудомлена рука, то розтоптаний опорок, облізла смушева шапка або й частина теплої жіночої хустки.

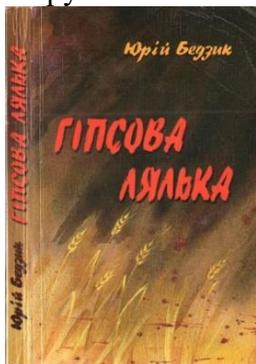
***

Хліб почали викачувати ще торік, зі старого врожаю, для до виконання плану хлібозаготівель. Голова сільради Холодний так і не зумів довиконати, і його забрали від нас, оголосивши «врогом народу».

Лемент, зойки, прокльони стояли над селом, не було такої сили, що примусила б людей вмовкнути і не проклинати радянської влади, вождів світового пролетаріату, войовничих безвірників і планів індустріалізації. Не помагали організовані Табурянкою хлібні валки, прикрашені передовими лозунгами, не помагали червоні прапори, якими розмахувала буксирна бригада Хабла. Дні були короткі, рано темніло, і червоні прапори здавалися чорними, і від того ще тяжча туга огортала людей і ще пронизливіше лунали над селом плачі, зойки, прокльони.

***

В голодного не було вже в мене сили добратися аж на той край села, де жили дідусь Кирило і бабуся Килина, та вони вже й умерли посеред зими в холоді й самотині. Люди вмирили мовчки, без стогонів, без скарг, без криків незгоди. Ледь сновигали, мов обплутані сірою сіттю, тоді покірливо лягали у своїх хатах і вмирили – старі й малі, дівчата, які ще недавно цвіли такими рум'янцями, хоч солому підпалюй, хлопці, що вчора ще могли бугаєві шию звернути. Вмерли майже всі наші сусіди: Яків Нагнійний з дружиною і п'ятьма дітьми, тітка Лукія, всі Раденькі, Вихтір, Микола Проскура, голова добровільної пожежної дружини Марк Степанович, брати Матвієнки, Марина-полячка, німий Альоша з сестрою Марусею».

Ще один роман, написаний за живими свідченнями й скупими документами чорної пори, не дає нам впасти у безпам'ятство. Це роман «Гіпсова лялька» Юрія Бедзика. Автор вірить, що разом з ним і читач не залишиться байдужим до вселенського горя, якого зазнала наша земля в роки сталінського свавілля.

В селян забирали останні пожитки, мотивуючи тим, що зерно для наступного урожаю

збережеться краще в державних засіках, ніж у господарів. А ще вселялася думка, що «батько» Сталін піклується про кожного, нікого не залишить в біді.

***

«Сталін сказав, що все буде добре, наш народ ще побачить щасливі дні, головне – виконати священну заповідь перед державою і віддати їй рештки хліба. – А чим дітей будемо годувати? – гукали з натовпу. – Про це держава подбає, – горував над натовпом у своєму командирському кашкеті Каржак, і видно було, як біля ніг його звивається гадюкою нагайка. – Хліб віддаємо не комусь, а нашому робочому класові, нашій радянській владі.

***

Тепер селу стало ясно. Влада наказувала розбивати жорна! Село прийшло в панічний ляк, село втратило розуміння становища, ніхто не міг нічого пояснити. Бити жорна, закривати млини, не давати людям хліб!

Боженько! Хто ж це таке коїть? Мор накликають на землю, нема кому поскаржитися. Біда, біда!

Та є ж на світі якась влада, якась правдонька, добрі люди! І за кріпаччини такого не траплялось, як тепер. По хатах стояв лемент, жінки голосили як по покійниках, дядьки збиралися гуртами і обговорювали ситуацію.

***

До більшовицької партії була довіра. Не у всіх, правда, декотрі рогівчани хмурилися, потай згадували давні часи, згадували, як на найбільшому обійсті малося по корівчині, а той по дві, у більшості були коні, овечки, всяка інша живність, та ще поміщик, яке стерво не було, а платив таки добре, найчастіше з десятого снопа. Але його, бач, спалили, економічеські господарства поруйнували, і тепер ні тобі коней, ні волів, ні овечат, ні чистого доробку. Живи, як

знаєш. Люди, звісна річ, боялися вести балачки про політику, озиралися, мов зацьковані, по хатах хіба що хто слівцем кинеється, та й годі. Та в серці жеврів біль, жевріла образа на рідну владу, що на неї стільки ж було сподіванок, і ось маєш – хоч в ополонку сторч головою.

Ви лякали нас голодною смертю – ми будемо шукати порятунку від неї, як тільки спроможеться жива душа. Ми усі: й хлібороби, і вчителі, і службовці. Ви собі сперечайтесь у верхах про «світові революції», про нові методи господарювання, а людина мусить жити».

Повість **Ольги Мак «Каміння під косяю»** вперше побачила світ 1973 року в Канаді й відразу була визнана «найкращим твором для молоді з голодоморської тематики». Сама письменниця була впевнена що ця книжка «...має всі дані закріпитися в пам'яті читача, як не закріпиться ані лекція, ані доповідь, ані відомості з усіх довідників, розвідок чи шкільних підручників».

Доля дитбудинківського хлопця Андрія, якого до Харкова пригнав голод, виписана з глибокою симпатією. У ній прочитується доля тисяч українських дітей, що якимось дивом зуміли зберегти в нелюдських умовах страшної дійсності душевне тепло і моральні чесноти.

Письменниця любила людину і понад усе цінувала в ній красу душі, закликаючи словами героїні Лідії Сергіївни пам'ятати, що «з кожного нашого вчинку диявол собі данину бере...».

Образом цієї жінки-лицаря авторка висловила «фантазію» свого життя: «Це, звичайно, нереальне і смішне. Та коли б поставитися з вірою, ми б ще й тепер могли перемогти... Уяви собі, сину, що би сталося, коли б одного гарного дня всі сорок мільйонів українців, разом із найменшими дітьми, проголосили голодівку?..

Я думаю не про примусову голодівку, влаштовану владою для половини населення, а добровільну голодівку цілого народу. Так, щоб усі люди стали пліч-о-пліч з голодуючими...Сім чи навіть десять мільйонів Сталін може знищити, але сорок – ні! Не вистріляє хоч би тому, що і розстріли грошей коштують. Сорок мільйонів!.. Як домовитися зі сорока мільйонами про день і годину? Як переконати всіх?.. Мільйони півмертвих?.. Усі великі діла від фантазії починалися...».

Повість Ольги Мак перевидавалася в 1994-му, 2006-му та 2011-му роках.

«Каміння під косою» велить нам не забувати, що пам'ять людська незнищенна, тож неймовірна трагедія українського народу ніколи з неї не зітреться.

Ми перегорнули сторінки книг про Голодомор, які є у фонді нашої бібліотеки. А насправді їх набагато більше.

Тому рекомендуємо познайомитись ще з такими творами :

Грабар С. Хліб : новела (2009)

Гудима А. Кара без вини : роман (1993)

Доляк Н. Чорна дошка : роман (2014)

Зернятко надії : зб. творів для дітей 6–12 років про Голодомор / упоряд. Л. Юрченко (2011)

Захарченко В. Довгі присмерки : роман (1987)

Кирий І. Голодна весна : повість (1982)

Мельник М. У диких заростях малини : роман (1992)

Мотиль О. Солодкий сніг : роман (2013)

Моцний А. Страшна правда голоду : повість (2000)

Наніїв П. Лозинова труна (повість, 1993)

Сивирин А. І прости нам наші гріхи : оповідання (2003)

Потупейко М. У лабетах смерті (роман у, 1994)

Талан С. Розколоте небо : роман (2014)

Фесенко Н. Малороска : повість (2015)

ВІРШІ про ГОЛОДОМОР

Голод

Хоч би світало... – Мамо, хліба!

Підвівся батько: замовчи!

Коло вогню в вагоні збились

і мруть голодні втікачі.

І дим їм очі виїдає.

Мороз проходить аж в кістки.

А за вагоном крик і гомін,

обмін, торгівля і свистки.

В лахмітті, в скорбі, у болячках

зігнулась мати. В щось дитя

укутала, та все: ну, спати –

навік засунуло б ти... Життя!

Прийшли сюди, а голод з нами.

Й нема людей поміж людей.

Ти чув?.. недавно десь тут жінка

зварила двох своїх дітей...

Одскочив батько: божевільна!

Мовчи! мовчи! До чого це? –

Схопилась мати й закричала,

а батько плюнув їй в лице...

(Тичина Павло, 1924)

Уроки історії

(диптих)

1.

Чому сумує, плаче дзвін

І біль сердець в одне єднає?

Що розповісти хоче він,

Про що сьогодні нагадає?

Тривожні спогади ураз

Свічки очима розіп'яли,

Немов з минулого до нас

Вони із докором казали:

– Хто відповідь за ту біду,
Що голодом людей косила,
Що в Україні не одну
Убила гордість, пісню, силу?

Не встануть свідки із могил.
Вони й тоді не говорили,
Бо голод їх позбавив сил...
А за селом росли могили...

Встає історія з п'ятьми,
Словами фактів промовляє
І хоче, щоб судили ми,
Бо заповіт від мертвих має.

Вона бідою, горем вчить,
Щоб не забулось незабутнє,
Бо там, де пам'ять не мовчить,
Там щастям повниться майбутнє.

2.

Сонце мружитья сліпуче:
День приходить неминуче.
Після теміні і тиші
Дні стають усе страшніші,

Бо вони, безжальні й вперті,
Все нові приносять смерті
В те село, де щебетало
Малюків колись чимало

І рясніли там піснями
Вечори. І весіллями
Осінь кликала до хати
Молодюток привітати

Та добра їм побажати
На літа усі. Багаті
Щоб вони були й щасливі,
Щоб врожай на власній ниві

Ніс достаток їм щороку,
Щоб жили вони нівроку!..
Це колись було, а нині
Голод бродить по країні...

Небо плаче, вітер свище...
Не село це – кладовище...
Мов до смерті на ігрище,
Зграя воронів все нижче

Опускається поволі...
Йде у гості до недолі...
Там, де жито колосилось,
Люте горе оселилось.

А у стернях серед поля
Смерть блукає... Божа воля
Чи була на те, щоб душі
Залишались всюдисущі:

Без молитви і без ями?..
Щоб страшними вечорами
Йшли ярами, між хатами
Їхні тіні вслід за нами

Милість родичів шукати,
Власних поминок благати?..
Ось вони вже біля діда,
Що за пару грамів хліба

День при дні тіла хоронить.
І його вже не обходить,
Чи старі це, чи малята...
Жалість вся його відтята

Мов сокирою, «ділами»...
Дід ховає всіх без тями...
– Мо', на возі хтось ще дише?!
Порятуй його скоріше!..

Дай скориночку їм ласу –
До життя додай ще часу.
Хай цей світ побачать знову...
Як не хліба, дай половину –

Провіант для конячини.
Хоч зернинку для людини
Відірви від худобини!..
Вечір вихором гуляє,
Смерті дід «оброк» збирає.
Той помер, а той конає...
– Всіх беру – часу немає...
Швидше б день минав триклятий,

Щоб «зарібок» хліб цей дати
Онучатонькам дрібненьким,
Що zostалися без неньки.
А чи живі в ріднім домі?..
Їхні долі невідомі
Ні старому, ні малому...
Дід жене від воза втому,
Бо ж в селі він найміцніший.
Хто ж ховатиме? Хто інший
Знов від хати і до хати
День при дні піде питати:
– Гей! Живий хто?! Відгукніться!..

Меркне дідова зіниця
Чи від втоми, чи від болю?
Дід кляне задовгу долю
І підгонить худобину:
– Швидше! Ніч... Бо й я загину...

(Погребняк Наталія)

Пам'ять серця

Зворушує мелодія скорботи.

В уяві 33-ій постає.

Незримий відчуваю дотик

Трагедії, що всі думки снує.

(Художник Шупляк Олег)

Щаслива, бо не бачила я лиха,

Не бачила, як просто на очах

Від голоду вмирає тихо-тихо

Дитя мале у мами на руках.

А смерть-сновида знов людей чатує,

Тенета розставляє смертні скрізь.

Нещадний голод селами лютує,

Вмивається в гіркому морі сліз.

Давно не чути голосу людського,

Ні кішки, ні собак нема ніде.

Горобчики цвірінькають довкола,

Та око зголодніле їх знайде...

У чому винні Ви, старенька мати?
Чому голодне стихло немовля?
Хто відповідь правдиву зможе дати?
Лиш пам'ять серця з болем промовля:

Могли б вони ще жити і творити,
Вітчизну прославляти у віках.
Та голод неможливо припинити,
Якщо він «запланований в верхах».

Ніде нехай такого більш не буде!
Хай день новий життя несе нове.
Вклонімось низько сонцю й хлібу, люди!
В достатку Україна хай живе!

(Білоус Дмитро)

***

Засвіти свічку у вікні,
щоб вони побачили той шлях.
Не бійся, навіть у імлі
вони знайдуть дорогу, і не питай, то як.

Вони – то діти, старі і молоді,
котрих голод косив довгі дні.
Села залишалися одні, пусті.
Нікого не лишалось, вмирало всі.

Самі в тому не винні,
в них все забирали,
і нічого не лишали, це відомо нині,
геть все вигрібали.

Хто ж той нелюд, що посмів таке
з людьми зробити.
Посягнути на святе –
життя, посмів їх так безкарно вбити.

Голод – то смерть найгірша,
він змусив нею вмерти їх.

І нікому не дозволив більше
побачити ні рідних, ні близьких.

Хто ж ти, смерть мільйонів,
що згубила народу цвіт,
Який їв дітей, собак, котів,
а про це не знав ще й світ?

Комунізм – смерть Народу –
Ходив по селах, а в руці коса.
Не минав ні дому, ні оброду,
кажуть гірше, ніж війна!

Плач убитих лунатиме повік,
його почувши, пам'ятай,
усіх людей, що не дожили вік,
Ніколи ти не забувай!

Тож поки жеврить свічка
у тебе на вікні –
пам'ятай про голод,
ще довгі-довгі дні.

(Автор невідомий)

Біла молитва братика

Бозю, що там у Тебе в руці?
Дай мені, Бозю, хоч соломинку,
Щоб не втонути в Голодній Ріці.
Бачиш, мій Бозю, я – ще дитинка.
Та ж підрости хоч би трохи бодай!
Світу не бачив ще білого, Бозю!
Я – пташенятко при битій дорозі,
Хоч би одненьку пір'їночку дай!

Тато і мама – холодні мерці.
Бозю, зроби щоби їсти не хтілось...
Холодно, Бозю.
Сніг дуже білий.
Бозю, що там у Тебе в руці?..

(Листопад Антоніна)

Пам'яті ГОЛОДОМОРУ...

Старенький хрест, що покосивсь додолу,
Неначе голову схилив до моїх ніг
І нагадав про дні ГОЛОДОМОРУ...
І не згадати їх сьогодні я не міг.

З дитинства хрест той пам'ятаю, люди!
І в серці чую матері слова:
«Поховані тут, синку, наші люди...
Тоді померло майже пів села.

І наші тут старенькі спочивають...»
Летить додолу мамина сльоза,
Барвінки на тім місці проростають,
Фарбують синім квіти небеса.

Роса, як сльози, що лягли на трави,
Бринить від болю, горя і біди,
І хоче розповісти про розправи,
Як дзвін церковний кличе всіх сюди.

На сповідь, на молитву, каяття...
І свічку ставлю у своїй оселі.
І повертає правда з небуття,
А я їй щиро відкриваю двері.

Брехали і ховали, як могли,
Архіви, гриф «таємно», тасували...
Та знищити назавжди не змогли.
Барвінки з неба в дітях проростали.

Поховано чимало тут людей...
Згадай сьогодні дні ГОЛОДОМОРУ.
Заручників злочинних мрій, ідей,
Страшну історію ганьби і болю.

У роздумах молитву шепотів,
Свіча, що у вікні, вже догоріла...
У Бога я за пращурів просив,
І щоб ця «правда барвінкова» жила.

(Волощук Ігор)

Запалим свічку

(1932–1933)

Запалим свічку, хай зігріє душі
Усіх, кого забрав голодомор.
Це було страшно!.. Як настала тиша,
Усюди панував смертельний тон.

Червоний кат, забрав все до зернини,
Ні крик людей, ні плач дітей не зупиняв.
І, пухнучи від голоду, вмирили,
А кат, мов навіжений, реготав.

О, Боже! Скільки мусим ще терпіти?!
Чому лиха година землю вкрила?!
Повита в чорні хмари Україна.
Страшна біда і горе нас накрило.

А смерть ішла, не маючи жалю...
Голодна смерть! Яке велике лихо –
Дивитись на застигнувшу сльозу,
В очах дітей, вмираючих так тихо.

Смертельний холод, смак голодомору,
Мільйони мертвих українців по ровах,
Мільйони сиріт, що приречено вмирили...
О, Боже! що то був тоді за жах?!

А ви сьогодні кажете, не правда!
Скажіть це дітям, що від голоду вмирили!
Хай будуть прокляті кати мого народу!!!
Що у дітей останнє зернятко забрали.

Засвітим свічку, хай зігріє душі
Усіх, кого забрав голодомор.
Нехай покояться у мирі, всі хто мучивсь.
Ми пам'ятаєм...

(Кишеня Надія)

***

Ідуть кати, іде червоний сатана,
Щоб все забрати, не залишить нічого,
Іде проклята сталінська чума,
Щоб знов знущатись із народу мого!

Збрали все, всі витрясли комори,
Дітей залишили приречених вмирати.
О, Україно! Горем вбита моя мамо,
Чому ти мушиш досі ще страждати?!

Лиш чути крики, як жінки всі голосили,
Чим мала мати п'ять дітей нагодувати?!
Де взяти хліб у цю страшну годину?
Чому, за що повинні ми вмирати?!

І мертві всюди: по ярах, ровах, дорогах,
І дзвони стогнуть на дзвіницях у церквах,
А кат ще досі крові не нап'ється,
А люди помирають на очах!

Всі просять їсти, чим же їх нагодувати?!
О, Боже! Зглянься, їх немає тут вини,
Чому усі приречені вмирати
Від рук проклятої червоної чуми...

Народе мій, не забувай страшну годину,
Коли усі від голоду вмирили,
Коли над Українською землею
Все небо чорним болем заридало...

(Кишеня Надія)

Голодомор

Холодні зорі вкрили нічне небо,
Прийшла чума голодна в Україну,
Мільйони мертвих, просто не злічити,
Земля свята перетворилася в руїну.

Дитина просить в матері хоч кусень хліба,
Та кат червоний все уже забрав...
Маленькими кістлявими руками
Синочок мертву маму обіймав.

– Мамо, матусенько рідна!
Вставай, ти так довго вже спиш!
Матусю, так хочеться їсти...
Ну, мамо, чого ж ти мовчиш?!

О, Боже, чому ти покинув?!
Чому відвернувся від нас?!
Чому залишив Україну?!
Застигнувшим болем в очах...

А там на краю у хатині,
Там мати колише дитя.
Та мертва її вже дитина,
Не бачить вже світ немовля.

І стогони чути повсюди,
Вмираючі села й міста...
Це страшно.. Знеможені люди,
Голодна, проклята чума!

Це сон страшний... А там голодні діти.
Людей немає чим нагодувати...
Страшні часи, часи голодомору!
Ми не забули, будем вічно пам'ятати.

(Кишеня Надія)

Три колоски

Полям – як долею, босою-голою,
крізь ніч і туман, аби непомітно.
Зранена холодом, страхом і оловом
Землю вбійняла. Свідок їй вітер...

Три картоплини у пазусі зморщених,
Три колоски, сльозами пророшені,
Три «Отче наш» й «Богородице Діво».
Тисячі кроків. Облуплена стінами.

Дошка на дошці, притрушені сіном.
І стеля, як небо – і сіре, і низько.
Пальці-коріння, обтягнута кістка,
Зілля на шиї замість підвіски.

Сльози і піт крізь діряві долоні стекли.
Сни – вже не сни, задимлене марево.
Діти-ангели вкриваються хмарами.
Три колоски проросли... Спаси – сохрани!
(Бойчук Ольга)

Свічка-пам'ять

Пам'яті жертв голодомору

Знов прокинулись ранки холодні.
Дощ хрестами в сніжинках застиг.
Поминаючи мертвих сьогодні,
Ми рятуєм майбутнє живих.
День жалю... День скорботи, печалі
Запалив нашу пам'ять. Свічки –
Це ті душі, листочки опалі,
Хто став тінню в голодні роки.
Без притулку у храмі Господнім,
Поміж хвилями Лети-ріки
Стогнуть душі, бо в серці народнім
Проросли забуття колючки.

Полікуймо свічею-зорею
День минулий. Згадаймо усіх,
Хто любов'ю живою своєю
Поділитися з нами не встиг...

Щоб у ранки і теплі, й холодні
Не ішли шикуватись хрести,
Щоб не плакали душі голодні,
Свічку-пам'ять свою захисти.

(Погребняк Наталія)

Скорботне

Ця житня хлібина
просолена зливами сліз,
ці очі застигли,
мов зорі в морозну погоду...

Земля кровоточить
під пресом іржавих коліс,
що тягнуть на цвинтар
стареньку прогнилу підводу,

притиснуту купою
мертвих знекровлених тіл,
ще дехто між ними
ворушить сухими вустами...

Мороз роз'їдає зап'ястки,
немов чистотіл,
на свіжих могилах
ніяк не затягнуться шрами.

Скорбото моя нездоланна,
мій жалю гіркий!..
Ніяк не загою тебе
і ніяк не відмолю...

Потрошать вітри
обважнілі тугі колоски,
зерно засівають
по кров'ю омитому полі.

Малесенька свічко,
сльозися теплом і молись
за плач убійних,
за крики живих покаянні!..

Заморені душі
полями углиб розбрелись,
немов поторочі,
розтали у кволім ячанні.

Осквернена земле,
в тобі наш почин і кінець,
і радощів тихих
і диких плачів суголосся!..

А місяць у небі
парує, як теплий хлібець,
і пальці кістляві
до нього шепочуть колоссям.

(Давидюк Наталія)

Свічка Голодомору

Запалила свічку, запалила,
Щоби більше лихо не ходило,
Хай палає свічка світлом білим,
Щоб в бабусі серце не боліло...

Щоби більше не прийшло те горе,
Хай горять свічки Голодомору.
Чуєш – душі аж до неба кличуть!
Хай горять вогненні білі свічі!

Пам'ятники болю – з колосками.
Нехай світить кожен дім свічками,
Хай в цей вечір в кожному віконці
Буде крапля вогняного сонця...

Щоб в бабусі серце не боліло,
Свічку запалила білу-білу,
Аби смерть важка вже не ходила,
Запалила свічку, запалила...

(Стасюк Ольга)

Колискова

Ой засни, моя дитино,
Як заснула вся родина.
Спи від маку і прости,
Та вже їсти не проси.
Голод більше не дістане –
Скоро сон міцний настане.
Думки в голові, як цвяхи,
І снують, мов ті мурахи.
Пригорну тебе, синочку,
Поховаю у садочку.
Ой! За що ж це мені люди?! –
Син перед очима всюди.

Він не виросте ніколи,
Не ходитиме до школи
Не народяться онуки,
Не зігріють бабі руки.
Ось і все... Сина немає...
Тепер він мене чекає...
Вже іду до тебе, сину,
Зачекай іще хвилину.....

.(Автор невідомий)

Хвилина мовчання

Хвилина мовчання сльозою горить,
Пронизує струмом немов би ця мить,
Щипає за душу, бере за живе
І дзвоном тривожним у серці гуде.

Я бачу той розпач безсилих людей
І погляд голодних дитячих очей,
В долоні затиснуті п'ять колосків,
Гвинтівку і вирок жорстоких катів.

Спустошені села, порожні хати
І сни про матусю дитя-сироти,
Яке, наче паросток роду, живе
Й натхненно шукає коріння своє.

Я чую той стогін крізь щільність років,
Крізь спогадів тугу померлих батьків...
У вічність нестиму сторінку сумну –
Про жертв геноциду пам'ять святу.

(Купрієнко-Тривайло Наталка)

**Нас лихом хотіли зігнути,
Убозтвом голодних умів...
До рабства серця навернути?!
Хто право їм дав?! Хто посмів**

**Насильно народ побороти,
Що жив понад тисячу літ?..
Хоч станем в ряди до голоти,
Не зрадимо батьківський рід!**

**З малої надії-зернини
Розквітне зоря вікова.
Не згасне ім'я України,
Допоки в нас пам'ять жива!**

(Погребняк Наталія)

Використані видання :

Барка, В. Поезія. Жовтий князь : повість / В. Барка. – Київ : Наукова думка, 2008. – 304 с.

У повісті відтворені реальні події Голодомору. Твір звучить як застереження від помилок минулого, від перекручення історичної правди. Він нагадує тим, хто сумує за минулим, прагне «твердої руки», що може статися з цілим народом.

Бедзик, Ю. Гіпсова лялька : роман / Ю. Бедзик. – Київ : ТОВ «ЮГ», 2004. – 288 с.

«Гіпсова лялька» розповідає про життя знедолених селян в період голодного 1933 року.

Гуцало Є. П. Сльози Божої матері : повість / Є. П. Гуцало. – Київ : Молодь, 1990. – 264 с.

Видання містить повісті «Голодомор», «Безголов'я», «Прокляття», де автор розкриває життя людей у важкі часи української історії 20 ст.

Дімаров, А. В тіні Сталіна : повісті / А. Дімаров. – Київ : Дніпро, 1990. – 176 с.

Написані в пору суспільного застою, повісті довго лежали в столі письменника без надії потрапити до свого читача. Талановиті й гострі, твори відкривають пекучу правду про сталінщину та всенародні страждання, заподіяні нею.

Клен, Ю. Прокляті роки // Вибране / Ю. Клен ; упоряд., авт. передм. та приміт. Ю. Ковалів. – Київ : Дніпро, 1991. – С. 109–129.

В поемі «Прокляті роки» Ю. Клен зобразив жахливу реальність Голодомору 1933 року, а саме сваволю карально-репресивного апарату, жертвами якого також стали понад три чверті українських письменників.

Мак, О. Каміння під косою : повість / О. Мак. – 4-е вид. – Київ : УВС ім. Ю. Липи, 2017. – 198 с. : іл.

Повість визнано як найкращий діаспорний твір для молоді з тематики Голодомору.

Мищенко, О. В. Безкровна війна : кн. свідчень / О. В. Мищенко. – Київ : Молодь, 1991. – 176 с.

Народні оповідання: Голодомор 1932–1933 рр. / упоряд. М. Зінчук. – Київ : Муз. Україна, 1993. – 96 с.

Осьмачка, Т. С. Старший боярин. План до двору : романи / Т. С. Осьмачка. – Київ : Укр. письменник, 1998. – С. 100–235.

Твір Т. С. Осьмачки «План до двору» є літописом злочинного винищення українства в період примусової колективізації, усіх жахливих жорстокостей НКВС.

Самчук, У. О. Марія. Хроніка одного життя : роман / Улас Самчук, підгот. тексту та післямова С. П. Пінчука. – Київ : Укр. письменник, 1999. – 189 с.

Роман Уласа Самчука «Марія» художній твір про Голодомор тридцять третього року і насильницьку колективізацію, про так зване «розкуркулення» справжніх господарів землі, про трудівників-хліборобів.

Сосюра, В. М. Третя рота : роман / В. М. Сосюра, упоряд., авт. післямови, прим. С. Кальченко. – Київ : Укр. письменник, 1997. – 351 с.

У біографічному романі «Третя рота» відтворено події 20–50-х років минулого століття. Значна частина книги присвячена Голодомору 1932–1933 років, свідком якого був автор.

Тичина, П. Голод : вірш // Сонячні кларнети : поезії / Павло Тичина. – Київ : Дніпро, 1990. – С. 168.

Сценарії :

Виховна робота в школі. – 2020. – № 9. – С. 16-13–
16-15.

Виховна робота в школі. – 2020. – № 6. –
С. 20-1–20-4 ; 20-5–20-8.

Шкільна бібліотека. – 2018. – № 12. – С. 91–95.

Позакласний час. – 2018. – № 10.– С. 42–48.

Виховна робота в школі. – 2018. – № 10. – С. 16-20–
16-22 ; 16-23–16-24.

Шкільний бібліотекар. – 2017. – № 11. – С. 21–22.

Виховна робота в школі. – 2017. – № 10. – С. 11–13 ;
14–20.

Позакласний час. – 2017. – № 10.– С. 50–51 ; 52 ;
55– 58

Шкільний бібліотекар. – 2016. – № 11. – С. 40 –43.

Шкільний світ. – 2016. – № 20 (жовт.). – С. 17 –23.

Шкільний бібліотекар. – 2016. – № 5. – С. 14 – 16

Виховна робота в школі. – 2015. – № 10. – С. 35 –38.

Позакласний час. – 2015. – № 10.– С. 30 – 31.

Іменний покажчик

Б

Барка В. 9, 12, 42

Бедзик Д. 20, 42

В

Веретенченко О. 8

Г

Гай-Головка О. 8

Гончар О. 9

Грабар С. 10, 24

Д

Давидюк Н. 38

Дімаров А. 9, 10, 14, 16, 42

З

Забужко О. 14

Загребельний П. 18

Захарченко В. 9, 24

К

Кальченко С. 43

Кафка Ф. 12

Качуровський І. 8

Кирій І. 24

Кишеня Н. 34, 35

Л

Ластівка К. 9

Липа Ю. 43

М

Мак О. 9, 22, 23, 43

Маланюк Є. 8

Мельник М. 24

Білоус Д. 15, 31

Бойчук О. 36

Волощук І. 32

Гудима А. 9, 24

Гуцало Є. 9, 10, 17, 18, 42

Доляк Н. 24

Земляк В. 9

Зінчук М. 43

Клен Ю. 13, 42

Кобець О. 9

Ковалів Ю. 42

Кононович Л. 13, 14

Купрієнко-Тривайло Н. 40

Листопад А. 31

Любченко А. 8, 9

Мельничук А. 9

Міщенко О. 43

Мотиль О. 24

Моцний А. 24

Н

Наніїв П. 10, 24

О

Оруелл Дж. 12

П

Підмогильний В. 9

Пінчук С. 43

Погребняк Н. 5, 28, 37, 41

Р

Руденко М. 8

С

Самчук У. 8, 11, 43

Сивирин А. 24

Сосюра В. 9, 43

Стаднюк І. 9

Т

Талан С. 24

Тимошук Н. 7

Ф

Фесенко Н. 24

Х

Хмельницький Б. 18

Ч

Чапленко В. 8

Ш

Шевченко Т. 9, 14

Ю

Юрченко Л. 24

Осьмачка Т. 8, 43

Понеділок М. 9

Потупейко М. 10, 24

Стасюк О. 39

Стельмах М. 8

Степула Н. 7

Тичина П. 7, 25, 43

Шупляк О. 5, 29

Зміст

Від укладача	5
Голодомор 1932–1933 (За Надією Степулою).....	7
Вірші про Голодомор.....	25
Використані видання.....	42
Сценарії.....	44
Іменний покажчик.....	45

Тернопільська обласна бібліотека для дітей

м. Тернопіль, вул. Коперника, 17

e-mail: chbibl@ukr.net

Facebook: odbteua

Instagram: @ternoteka

Інформаційно-бібліографічний відділ

Тел. 25–39–41